

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАСВОЄННЯ
ГРАМОТИ ДІТЬМИ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала здобувачка 2 курсу групи
SoL1-M23z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Марія ДУБОВА

Керівник:

Оксана ТКАЧ,

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри логопедії
та спеціальних методик

Рецензент:

Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО ЗАСВОЄННЯ ГРАМОТИ	7
1.1. Психолого-педагогічна характеристика дітей з тяжкими порушеннями мовлення	7
1.2. Характеристика компонентів готовності дошкільників з типовим розвитком та тяжкими порушеннями мовлення до оволодіння грамотою	17
1.3. Методичні аспекти запобігання та подолання порушень психофізичного розвитку, що утруднюють процес оволодіння грамотою	32
Розділ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ГОТОВНОСТІ ДОШКІЛЬНИХ ДІТЕЙ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ДО ОВОЛОДІННЯ ГРАМОТОЮ	43
2.1. Обґрунтування та опис методики констатувального експерименту	43
2.2. Аналіз результатів констатувального експерименту	54
Розділ 3. ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАСВОЄННЯ ГРАМОТИ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ КОРЕКЦІЙНОГО ЛОГОПЕДИЧНОГО СУПРОВОДУ	61
3.1. Обґрунтування змісту корекційної роботи з формування готовності до засвоєння грамоти дітьми з тяжкими порушеннями мовлення	61
3.2. Методичні рекомендації щодо формування передумов опанування грамотою дітьми дошкільного віку	68
Висновки	75
Список використаних джерел	79
Додатки	91

ВСТУП

У «Державному стандарті дошкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» та «Державному стандарті дошкільної освіти» окреслено ключові тенденції щодо розвитку та реформування сучасної системи спеціальних ланок освіти. Актуальність вирішення проблеми неготовності дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення до засвоєння грамоти зумовлена значним збільшенням кількості дітей дошкільного віку (від 8% до 25%), які відчують труднощі вже на початковому етапі навчання грамоти (Е. Данілавічюте [42], 2004, Т. Пічугіна [136, 138], 2001, В. Тарасун [165], 2007, В. Ільяна [57], 2010, Н. Голуб [32], 2012, Н. Чередніченко, Л. Тенцер, [88], 2016, 2017, та ін.). Встановлена наявність у дітей даної групи порушень мовленнєвого розвитку, що мають тенденцію набувати стійкого характеру та кількісно збільшуватися.

Аналіз та узагальнення результатів наукових досліджень з проблеми готовності до формування грамоти показують, що в її вирішенні досягнуто значних успіхів: висвітлено питання симптоматики, механізмів, причин неготовності, здійснено диференціацію порушень мовлення, розроблено як загальні методологічні підходи, так і напрями, зміст і диференційовані методики корекції психічної сфери дитини з ТПМ (; О. Аль-Мраят [1], 2019; Н. Голуб [33, 34], 2012; О. Гопіченко [15], 1979; Е. Данілавічюте [43], 2004; Л. Журавльова [50, 51], 2017, 2018; Л. Коваль [66], 2010; Ю. Коломієць [67], 2012; Т. Пічугіна [57], 1998; Є. Соботович [67], 2004; В. Тарасун [75], 2007; Н. Чередніченко [81], 2017 та ін.). Водночас проблема специфіки оволодіння писемним мовленням даною категорією дітей, причин труднощів засвоєння ними письма та з'ясування механізмів порушень письма, розробки освітніх та навчально-корекційних умов, що є найбільш ефективними для забезпечення успішності навчання учнів із порушеннями писемного мовлення, не знайшла достатнього науково-теоретичного обґрунтування та методичних шляхів вирішення. Потребують перегляду та удосконалення зміст та організація логопедичної допомоги дітям з такими порушеннями в умовах логопедичних пунктів чи логопедичних груп

Безперечно необхідним є забезпечення взаємозв'язку логопедичних занять та занять з розвитку мовлення з метою формування у дітей готовності до засвоєння грамоти.

Метою дослідження є наукове обґрунтування, розробка та експериментальна перевірка методики формування готовності до засвоєння грамоти дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення..

Об'єкт дослідження – логопедична робота з профілактики виникнення труднощів у засвоєнні грамоти.

Предмет дослідження – методичне забезпечення логопедичної роботи з формування готовності до засвоєння грамоти.

Відповідно до мети, об'єкта, предмета і висунутої гіпотези були визначені **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми формування готовності до засвоєння грамоти у лінгвістичній, психолінгвістичній, нейропсихологічній, психолого-педагогічній та логопедичній літературі.

2. Розробити діагностичну методику вивчення симптоматики, причин та проявів неготовності до засвоєння грамоти

3. Науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність корекційно-розвивальної роботи з розвитку базових функцій, потрібних для формування готовності дітей дошкільного віку з ТПМ до засвоєння грамоти.

Методи дослідження. Відповідно до визначеної мети та сформульованих завдань використаний комплекс взаємопов'язаних методів:

– теоретичних: вивчення, аналіз та узагальнення психолого-педагогічних, психолінгвістичних, лінгвістичних, нейропсихологічних науково-теоретичних джерел з метою визначення стану розробленості досліджуваної проблеми у загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі, теоретико-методологічних засад дослідження та перспективних напрямів її вирішення; аналіз навчальних програм з предмету «Українська мова» та корекційних програм логопедичної роботи з подолання порушень усного та

писемного мовлення у молодших школярів; змісту навчально-методичних посібників для проведення корекційної логопедичної роботи з учнями із дисграфією.

– емпіричних: спостереження за мовленнєвою та навчальною діяльністю учнів 2-4 класів із дисграфією; бесіди з дітьми та педагогами; опитування батьків для визначення пре- та постнатальних факторів, які впливають на мовленнєвий розвиток дитини; вивчення психолого-педагогічної та медичної документації; аналіз результатів навчальних досягнень учнів; психолого-педагогічний експеримент констатувального та формувального характеру, який проводився з метою визначення стану сформованості навички письма в учнів 2-4 класів із дисграфією та перевірки ефективності впливу розробленого корекційно-розвивального методичного комплексу логопедичної роботи;

– статистичних: якісний та кількісний аналіз одержаних експериментальних даних.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали психолого-педагогічні та психолінгвістичні вчення: про писемне мовлення як складну усвідомлену форму мовленнєвої діяльності та її складовий компонент – письмо (Л. Виготський [30], Є. Соботович [58], В. Тарасун [60], та ін.); про складну психологічну структуру процесу письма, психологічні передумови і психофізіологічні механізми, які забезпечують його засвоєння; про функціональні системи та їх пластичність, поетапне формування розумових дій (М. Бернштейн [14], П. Гальперін [31] та ін.); теорія про корекційну спрямованість освіти дітей з особливими освітніми потребами (В. Бондар [17], А. Колупаєва [68], С. Конопляста [71], С. Миронова [114], Н. Пахомова [128], В. Синьов [151], В. Тарасун [162], С. Федоренко [181], М. Шеремет [209] та ін.).

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці сучасної діагностичної моделі вивчення симптоматики, механізмів та визначення структури порушення базових функцій, що дає змогу своєчасно визначити ступінь прояву неготовності, рівень сформованості базових навичок і напрями

логопедичної та психолого-педагогічної корекції з урахуванням особливостей та стану сформованості кожного із компонентів складної функціональної системи процесу письма, психологічних особливостей та інтелектуальних можливостей дитини..

Публікації. Основний зміст та результати дослідження відображені у статті «Інтерактивні методи формування готовності дітей дошкільного віку до засвоєння грамоти» у Віснику Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Корекційна педагогіка і психологія).

Структура роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (118 найменування).

Висновки

Аналіз науково-методичної та програмової літератури підтвердив актуальність проблеми формування готовності до засвоєння грамоти дітьми з тяжкими порушеннями мовлення дошкільного віку у сучасному освітньому просторі. Незважаючи на істотні зміни уявлень про причини і механізми виникнення порушень писемного мовлення та шляхи її подолання, зафіксована стійка тенденція до суттєвого збільшення кількості дітей дошкільного віку з проявами несформованості базових психічних процесів та практичних навичок, потрібних для оволодіння грамотою. Це підтверджують наявні протиріччя між сучасними вимогами навчального процесу та можливостями дітей із тяжкими порушеннями мовлення повноцінно опановувати знання, уміння та навички з предметів мовного циклу. Вищезазначене і зумовило необхідність осучаснення та удосконалення технологій корекційної допомоги дітям з проявами неготовності до засвоєння грамоти в умовах логопедичних груп.

Дослідження українських та іноземних дослідників визначають готовність до засвоєння грамоти як складний багатогранний процес. Зокрема, В. Тарасун, Н. Чередніченко та А. Курбтова описуючи помилки, притаманні дітям з ТПМ визначають їх як стійкі вибіркові труднощі оволодіння графічними схемами розміщеними в просторі та на аркуші паперу, труднощами засвоєння та використання правил, використання фонетичного принципу графічного відтворення букв та складів, незважаючи на достатній рівень інтелектуального розвитку, відсутність грубих порушень слухового та зорового аналізаторів.

Існує багато причин неготовності дітей до засвоєння грамоти, однак поруч з особливостями дозрівання зорових зон у потиличній ділянці та структур головного мозку, що відповідають за порівняння та аналіз зорових образів досить часто недостатньо сформованими є і навички фонематичного розпізнавання звуків, діти не можуть розрізнити їх диференційні ознаки в потоці чужого мовлення і власному. Це найчастіше і є причиною неготовності до засвоєння грамоти Недорозвиток слухового аналізу, труднощі виділення акустичних ознак фонем, переведення акустичного образу в артикуляційний, співвіднесенням

артикуляторно-акустичного образу звуку з фонемою та труднощами вибору конкретної фонемі призводять до формування фонетичної дисграфії (45% дисграфій діагностованих у 2021-2022 н.р.)

У дослідженні взяли участь діти старшого дошкільного віку, що перебували в логопедичних групах для дітей з тяжкими порушеннями мовлення або в інклюзивних групах. А вихователі, вчителі-логопеди та інші корекційні педагоги проводили їх активну підготовку до школи.

Розроблено діагностичну модель та зміст методики дослідження стану сформованості передумов до засвоєння грамоти, спрямовану на вивчення етіології, поширеності, стійкості та характеру найтипівіших труднощів. Зокрема було вивчено звіти вчителів логопедів закладів дошкільної освіти, про особливості розвитку мовлення даної категорії дітей за період перебування у логопедичній чи інклюзивній групі, проведені бесіди батьками та вихователями, вивчений актуальний рівня розвитку усного мовлення, проаналізовано зошити для підготовки до школи та інші зразки робіт дітей (індивідуальні портфоліо на дітей з ТПМ). Також запропоновано завдання та впізнавання, змальовування та списування графічних символів, друкованих та писаних літер, зоровий та слуховий диктант.

Аналіз узагальнених результатів забезпечив розуміння глибини труднощів підготовки до засвоєння грамоти та її варіативності. У переважної більшості дітей з ТПМ . виявлено труднощі фонетичного сприймання та розрізнення близьких за звучанням звуків, недостатню увагу до звукового наповнення слова, труднощі розпізнавання звуків у ненаголошеному складі (55,6 %) ще у (30,1 %) труднощі стосувалися недостатнього сприймання та розпізнавання елементів графічного зображення, що по різному розміщенні в просторі, а особливо на аркуші паперу. Лише у 14,3 % дітей виявлено загальну рухову незграбність та недостатній розвиток дрібної моторики, труднощі концентрації уваги на мовленнєвих інструкціях вихователів та вчителів-логопедів, низьку мотиваційну готовність до співпраці з дорослими та швидко втрату інтересу до виконуваних дій.

На основі аналізу виявлених труднощів встановлено, що неготовність до засвоєння грамоти даної категорії дітей характеризується складним симптомокомплексом, що включає не лише стійкі порушення у роботі мовленнєвої, поведінкової та емоційно-вольової сфери, а й труднощі викликані недорозвитком моторики а й окремих інтелектуальних дій (аналіз, синтез). (Слайд 10,11) Найбільш стійкими та поширеними в виявилися специфічні труднощі, що свідчать про недорозвиток фонематичних процесів. На слайді 12 та 13 подано письмові зразки робіт дітей логопедичної групи .

Комплексний підхід забезпечив розуміння поліморфності причин та механізмів виникнення неготовності до засвоєння грамоти та неоднорідності структури порушень у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ. Виділено три групи дітей залежно від характеру порушених механізмів. Найчастіше причиною неготовності до засвоєння грамоти був низький рівень розвитку слухових функцій та операцій (контролю, фонематичних уявлень, аналізу та синтезу), графомоторних навичок та недостатній рівень опанування лексичних знань, умінь. Переважно низькі показники були по відношенню до параметрів - мотивація, контроль та самоконтроль. Загалом у логопедичній групі (старший дошкільний вік та переважне бажання віддати дітей до школи) у 84,1 % дітей мали стійкі порушення, що проявлялися в усному мовленні та можуть мати негативний вплив на формування письмового.

Обґрунтовано та розроблено корекційно-розвивальний методичний комплекс (КРМК) логопедичної роботи з подолання неготовності дітей до засвоєння грамоти. Підґрунтя його змісту склали теоретичні положення про складну психологічну структуру процесу письма та читання, психологічні передумови та механізми, які забезпечують його засвоєння; поетапне формування розумових дій. Запропонований комплекс включав поєднання традиційних корекційно спрямованих методик, які складалися із класичних та авторських багатоваріативних дидактичних ігор, усних та письмових вправ, завдань, комп'ютерних ігор. Особливе місце у змісті КРМК займала розроблена та впроваджена у широку логопедичну практику багатофункціональна методика

«Формування графічної навички без зошита та ручки», яка наскрізно забезпечила формування в дітей базових мовленнєвих умінь і навичок.

Систематичне використання даної методики сприяло формування в учнів повного звуко-буквеного та складового аналізу слова. Сутність її полягала в тому, що за основу формування звукового аналізу слів береться позвукова вимова та побуквене уявлення заданого слова з опорою на рахувальні різнокольорові математичні палички зі співвіднесенням їх із відповідними буквами, з однією з яких діти знайомляться на конкретному занятті та позначають певним кольором, що заздалегідь уточнюються на кожному уроці.

Змістом корекційної програми передбачалася тісна співпраця логопеда з вихователями, психологом та батьками з метою визначення правильного поєднання розвивальних та корекційних завдань, вивчення та врахування індивідуальних мовленнєвих та пізнавальних можливостей дітей тощо.

Системна, послідовна, неперервна реалізація розробленої програми логопедичної роботи довела її ефективність, підвищила рівень готовності дітей до засвоєння грамоти, про що свідчать статистично значущі відмінності між дітьми (експериментальної) ЕГ та (контрольної) КГ та порівняльними даними, отриманими в ЕГ на констатувальному та формувальному етапах. (Слайд 16) За результатами формувального експерименту 30,5 % дітей ЕГ досягли значного покращення показників, 19,4 % дітей ЕГ показали середній рівень сформованості готовності до засвоєння грамоти (14,3 % – КЕ), 45,9 % дітей – збільшення показників виявилось незначним (55,6 % – КЕ).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аль-Мраят О. Б. Формування графомоторних навичок у дітей з аутизмом: теоретичні засади і шляхи реалізації Актуальні питання корекційної освіти : зб. Наук. Праць. 2019. №14. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n14-2019/al-mrajat-ob-formuvannja-grafo-motornih-navichok-u-ditej.html> (дата звернення: 20.01.2021).
2. Бартенєва Л. І. Підготовка дітей до оволодіння грамотним письмом. Дефектологія. 2002. № 2. С. 32.
3. Бартенєва Л. І. Передумови формування орфографічної навички у дітей дошкільного віку з НЗНМ. Теорія і практика сучасної логопедії : зб. Наук. Праць. Київ : Актуальна освіта, 2004. Вип. 1.
4. Бартенєва Л. І. Мовленнєва готовність семирічок із НЗНМ до засвоєння норм правопису. Дефектологія. 2000. № 1. С. 34-38.
5. Боднар Н. М. Корекційна робота із запобігання дисграфії в дітей молодшого шкільного віку. Педагогічний альманах. Херсон, 2016. Вип.30. С. 17-22.
6. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : навч. Посібник. Київ : Наш час, 2005. 176 с.
7. Боряк, Оксана Володимирівна. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку : автореф. Дис. ... докт. Пед. Наук : 13.00.03 / Боряк Оксана Володимирівна ; [наук. Консультант Шеремет Марія Купріянівна] ; М-во освіти і науки України, Нац пед. Ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 40 с.
8. Брушневська І. М. Механізми розвитку фонематичного компоненту мовленнєвої діяльності дітей за умов звичайного розвитку. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2016. Вип. 70(1). С. 84-88.
9. Вавіна Л. С. Оптична дисграфія у дітей з порушенням зору: прояви, запобігання. Український логопедичний вісник. Київ, 2012. № 1 (3). С. 67–71.

10. Величенкова О. А., Иншакова О. Б., Ахутина Т. В. Комплексный подход к анализу специфических нарушений письма у младших школьников. Школа здоровья. 2001. № 4. С. 47–54.
11. Винокур А. С. Навчання зв'язної мови учнів-дисграфіків 5 класу логопедичної школи. Київ, 1971.
12. Волосюк А. А. Сучасні методи корекції усного та писемного мовлення молодших школярів під час корекційно-логопедичних занять : тематичний збірник праць / Упоряд. За заг. Ред. Гузь Н. Л. Рівне : РОППО, 2014. 56 с.
13. Голуб Н. М. Науково-теоретичні засади досліджень писемного мовлення та його порушень. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наукових праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 21, С. 54-62.
14. Голуб Н. М. Особливості індивідуального підходу до учнів молодшого шкільного віку при корекції в них недоліків писемного мовлення. Теорія та методика навчання та виховання : збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2012 Вип.32. С. 22-33.
15. Голуб Н. М. Труднощі формування навичок мовного аналізу та синтезу в молодших школярів з нормальним мовленнєвим розвитком та порушеннями мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 :Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наукових праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С. 41-46.
16. Голуб Н. М. Дидактичний матеріал з корекції та розвитку писемного мовлення учнів молодшого шкільного віку : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. Ч.1. 384 с.
17. Голуб Н. М. Корекція писемного мовлення в дітей молодшого шкільного віку : монографія. Харків : Майдан, 2014. 366с.

18. Данілавічюте Е. А. Методика подолання фонемо-графічних відхилень у молодших школярів з ДЦП. Теорія і практика сучасної логопедії : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта. 2004. Вип. 1. С. 99-134.
19. Данілавічюте, Еяна Анатоліївна. порушення письма в учнів II-IV класів з дитячим церебральним паралічем та шляхи їх корекції : дис. ... канд. Пед. Наук: 13.00.03 / Данілавічюте Еяна Анатоліївна ; Ін-т дефектології АПН України. Київ, 1997. 239 арк.
20. Державний стандарт початкової загальної освіти : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462. Офіційний вісник України. 2011. № 33. Ст. 1378.
21. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 р. № 607. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text>
22. Журавльова Л. С. Сучасний стан логопедичної практики корекційної роботи з молодшими школярами з дисграфією. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наукових праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 34. С. 24-32.
23. Журавльова Л. С. Діти молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями у системі освіти. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наукових праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 32. С. 101-108.
24. Журавльова Л. С. Порушення письма як одна з проблем шкільного навчання. Актуальні питання корекційної освіти. 2017. Вип. 9. С. 55-65.
25. Журавльова Л. С. Комплексний аналіз порушень письма у дітей молодшого шкільного віку. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка». 2018. С. 78-73.

26. Журавльова Л. С. Теоретичні питання формування логокоптетентності вчителів початкових класів. Педагогічні науки. 2017. Вип. LXXVI. Т. 2. С. 72–76.
27. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року (зі змінами, чинними від 19.01.2019). URL: https://www.pedrada.com.ua/files/articles/1484/Zakon_Pro_osvitu_2019_Pedrada.pdf. (дата звернення: 12.10.2020).
28. Ільяна Валентина Михайлівна. Корекція дислексій в учнів молодших класів спеціальних шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення : дис. ... канд. Пед. Наук : 13.00.03 / Ільяна Валентина Михайлівна. Київ, 2010.
29. Ільяна В. М. Методика діагностики порушень читання у молодших школярів із ТПМ. Український логопедичний вісник : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта, 2010. Вип. 1. С. 57-65.
30. Карпенко В. В., Зелінська-Любченко К. О. Напрями логопедичної роботи з корекції дисграфії у молодших школярів. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : збірник наукових статей. Суми, 2019. С. 71-73.
31. Карпенко П. П. Роль внимания в происхождении и коррекции дисграфии : автореф. Дисс. ... канд. Психол. Наук. Москва, 1980. 22 с.
32. Коваль Л. В. Значення фонематичного компоненту в системі передумов формування писемних навичок у дітей з ДЦП. Український логопедичний вісник : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта, 2010. Вип. 1. С. 39–42.
33. Коломієць Ю. В., Ніжинська О. В. Особливості порушень писемного мовлення у молодших школярів загальноосвітніх шкіл. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 21. С. 118-123
34. Колупаєва, Алла Анатоліївна. Формування у першокласників з мовленнєвими вадами уявлень про фонетичну і графічну систему рідної мови : дис. ... канд. Пед. Наук : 13.00.01 / Колупаєва Алла Анатоліївна. Київ, 1998. 160 с.

35. Кондратенко Л. О. Весела грамота : методичні рекомендації для вчителів та вихователів початкової школи / За ред. Ю. З. Гільбуха. Київ : НПЦ Перспектива, 1995. 144 с.
36. Конопляста, Світлана Юріївна. Психолого-педагогічні основи комплексної корекції мовленнєвого розвитку дітей з ринолалією : автореф. Дис. ... д-ра пед. Наук : 13.00.03 / Конопляста Світлана Юріївна ; НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 46 с.
37. Конопляста С. Ю. Психолого-педагогічна діагностика відхилень в розвитку. Проблеми та перспективи : збірник наукових праць з проблем дефектології. Луганськ, 2003. Вип. І. С. 131-136.
38. Конопляста С. Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2012. 293 с.
39. Концепція Нової Української школи. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
40. Кузьмінська Є. О. Проблема підготовки розумово відсталих дітей до опанування грамоти в загальній та спеціальній психолого-педагогічній літературі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 23. С. 137-140.
41. Лазарева І. А. Особливості логопедичної роботи з корекції проявів оптичної дисграфії у молодших школярів. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Логопедія. 2011. Вип. № 14 (225), Ч. II. С. 133-140.
42. Лист МОН України «Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році» (31.08.2020 № 1/9-495) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-495729-20#Text> (дата звернення: 16.09.2020).
43. Ленів З. П., Сушко О. І. Практичні аспекти формування ручного праксису в дітей із порушеннями мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна

педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 21. С. 156-160.

44. Логінова Е. А. Формування оптико-просторових уявлень у дітей зі стертою формою дизартрії. Дефектологія. Київ, 2000. № 1. С. 21-24.

45. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 776 с.

46. Максимишина С. А. Логопедична робота з корекції оптичної дисграфії у молодших школярів. Молодий вчений. 2017. №22. С. 182-183.

47. Малярчук А. Я. Розвиток усного та писемного мовлення молодших школярів. Київ : Літера ЛТД, 2006. 336 с.

48. Мартиненко І. В. Логопсихологія: курс лекцій : навчальний посібник. 2 вид., виправл. і доповн. Київ : ДІА, 2016. 116 с.

49. Марченко І. С., Лужецька Г. М. Корекція уваги у першокласників із тяжкими порушеннями мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 17. С. 154-160.

50. Марченко І. С., Кобилякова Т. В. Профілактика оптичної дисграфії : навчально-методичний посібник / Уклад.: Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 101 с.

51. Маслова Т. В., Найдьонова Н. А. Полодання дисграфії та дислексії в мінімальний термін на шкільному логопедичному пункті. Таврійський вісник освіти. 2014. №2. С. 155-163.

52. Мельніченко Т. В. Фонологічний компонент мовлення як складова частина успішного засвоєння учнями з ТПМ знань з української мови. Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матеріали Всеукр. Наук.-практ. Конф. (20 квітня 2011р.) / За заг. Ред. Огнев'юка В. О. Київ : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 106-109.

53. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. Посіб. Для студ. Вищ. Навч. Закл./ занаук. Ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364с.

54. Миронова С. П. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Актуальні питання корекційної освіти(педагогічні науки). 2017. № 9. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/mironova-sp-robota-fahivciv-z-simjami-jaki-vihovujut-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebam.html> (дата звернення: 16.09.2018).

55. Наказ Про затвердження типової освітньої програми початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами (26.07.2018 № 814). Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 917 від 16.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814729-18> (дата звернення 20.12.2019).

56. Момот Т. Л. Логопедичні зошити № 1, 2, 3 для розвитку усного і писемного мовлення. Тернопіль : Навчальна книга—Богдан, 2015. 48 с.

57. Новак О. М. Психологічні аспекти писемного мовлення. Актуальні питання корекційної освіти. 2011. Вип. 2. С. 184-193

58. Одиноква Н. А. Предупреждение оптической дисграфии у детей дошкольного возраста нарушением зрения в условиях детского сада. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 18. С. 179-183

59. Парасоцький О. В. Стан сформованості лексичної сторони мовлення молодших школярів із НЗНМ у її семантико-морфологічній ланці. Український логопедичний вісник : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта, 2010. Вип. 1. С. 42-46.

60. Пахомова Н. Г. Діагностика мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі : навчально-методичний посібник. Полтава : АСМІ, 2008. 84 с.

61. Пінчук Ю. В. Зміст спільної діяльності логопеда і психолога при подоланні дисграфії в учнів молодших класів загальноосвітньої школи. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. №18. С.195-199.
62. Пічугіна Т. В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації). Дефектологія. 1998. № 1. С. 6–13.
63. Пічугіна Т. В. порушення письма у дітей з важкими мовленнєвими вадами. Дефектологія. 1998. № 2. С. 6–9.
64. Пічугіна, Тетяна Вікторівна. Педагогічна корекція дисграфії у слабозорих молодших школярів : автореф. Дис. ... канд. Пед. Наук : 13.00.03 / Пічугіна Тетяна Вікторівна. Київ, 2001. 20 с.
65. Потапенко О. М., Опанасюк І. С. Проблема «Прихованої ліворукості» та її роль у мовленнєвому розвитку дітей. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С. 206-210.
66. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для 1-4 класів закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення / Укл. Трофименко Л. І., Ільяна В. М., Пригода З. С., Аркадьєва О. О., Грибань Г. В. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2018. 89 с.
67. Психологічний словник / Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.
68. Рібцун Ю. В. Програми з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із тяжкими порушеннями мовлення (підготовчий, 1-4 класи). Київ, 2015. 64 с.
69. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови у дітей. Київ : Освіта, 1992. 176 с.
70. Синьов В. М., Шеремет М. К., Руденко Л. М., Шульженко Д. І. Освітньо- психологічна інтеграція школярів із психофізичними порушеннями в

у сучасних умовах України. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : збірник наукових праць : у 2 т. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2016. Т.2 (7). Вип. 7. С. 323-344.

71. Соколова Ю. Тести на готовність до школи дитини 5-6 років. Київ : Країна Мрій, 2008. 64 с.

72. Спирова Л. Ф., Ястребова А. В. Дифференцированный подход к проявлению нарушений письма и чтения учащихся общеобразовательной школы. Дефектология. 1988. №5. С. 3–9.

73. Соботович Є. Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования. Київ : ИЗМН, 1997. 44 с.

74. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Теорія і практика сучасної логопедії : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта. Вип 1. 2004. С.7-35.

75. Соботович Є. Ф., Тищенко В. В. Програмні вимоги до корекційного навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку з вадами інтелекту : програмно-методичний комплекс. Київ : Актуальна освіта, 2004. 144 с.

76. Стрілецька С. В. Сучасні наукові підходи до вивчення дитячої дисграфії та класифікації її видів. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. 2010. № 42. С. 197-200.

77. Тарасун В. В. Нетрадиційний метод формування у дітей писемного мовлення: читання «з першого погляду». Дефектологія. 2000. № 4. С. 30-35.

78. Тарасун В. В. Нетрадиційний метод формування писемного мовлення: письмо «з одного розчерку». Дефектологія. 2002. № 2. С. 2.

79. Тарасун В. В. Модель процесу породження писемного мовлення як особливої форми комунікації. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 29. С. 29–102.

80. Тарасун В. В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування (нейропсихологічний супровід) : монографія. Київ, 2008. 299 с.
81. Тарасун В. В. Писемне мовлення: запобігання і корекція порушень : науково-методичний посібник. Київ : МП Леся, 2007. 151 с.
82. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики : підручник для вищих навчальних закладів. Київ : Каравела, 2017. 316 с.
83. Тенцер Л. В. До проблеми формування мовних понять у молодших школярів із порушеннями писемного мовлення в системі навчання початкового курсу української мови. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2013. Вип. 23. С. 341-349.
84. Тищенко В. В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. Теорія і практика сучасної логопедії : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта, 2007. Вип.4. С. 3-18.
85. Тищенко В. В. Формування слухового контролю в мовленнєвій діяльності старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 29. С. 112–118.
86. Хрестоматія з логопедії : навчальний посібник / М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. Київ : КНТ, 2006. 360 с.
87. Чередніченко Н. В., Горбачова Д. М. Формування фонетико-графічної грамотності у молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання : навчально-методичний посібник. Київ : ДІА, 2016 212 с.
88. Чередніченко Н. В., Пелешенко О. С. До проблеми засвоєння основ фонетики та графіки молодшими школярами із порушеннями писемного мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип.21. С.298–302.

89. Чередніченко Н. В., Пелешенко О. С. Діагностика фонетико-графічних умінь та навичок у молодшими школярами із порушеннями писемного мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 23. С. 266–273.

90. Чередніченко Н. В. Попкова О. С. Зміст та методика формування передумов до засвоєння фонетико-графічних умінь та навичок у молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 35. С. 99-105

91. Чередніченко Н. В., Клименко І. В., Тенцер Л. В. Порушення письма у молодших школярів: діагностика та корекція : навчально-методичний посібник. Київ : ДІА, 2016. 248 с.

92. Чередніченко Н. В., Курбатова А. І. Формування графічної навички письма у дітей з різними вадами мовлення в умовах корекційного навчання : навчально-методичний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 96 с.

93. Чередніченко Н. В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 205 с.

94. Чередніченко Н. В., Тенцер Л. В. Подолання фонемо-графічних помилок у писемному мовленні молодших школярів шляхом використання методики «Письмо без зошита та ручки». Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип.22. С. 272-275.

95. Швалюк Тетяна Миколаївна. Формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями

мовлення : автореф. Дис. ... канд. Пед. Наук : 13.00.03 / Швалюк Тетяна Миколаївна. Київ, 2013. 18 с.

96. Шеремет М. К. Мовленнєва діяльність в системі підготовки дитини до школи. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія соціально-педагогічна. 2008. Вип. VIII.

97. Шеремет М. К., Коломієць Ю. В. Нейропсихологічний аспект готовності до шкільного навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 23. С. 240–247.